

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-45>

УДК 159.9.072

Колпакчи О.С.

старший викладач кафедри психології
Бердянський державний педагогічний університет

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Анотація. Здійснюється науково-теоретичний аналіз проблем и формування етичних цінностей професійної діяльності майбутніх практичних психологів. Розглядається проблема етики в роботі психолога. Формування етичних цінностей у процесі професійної підготовки майбутніх практичних психологів є підґрунтям для подальшого особистісного і професійного розвитку та вдосконалення фахівця. Моральна зрілість і цілісність особистості практичного психолога є основними якостями, які забезпечують можливість надання психологічної допомоги на загальнолюдському рівні. Дається визначення таких понять як «етика», «мораль», «моральність», «цінності». Пропонується перспективним напрямком подальшої роботи експериментальне вивчення проблеми формування етичних цінностей професійної діяльності майбутніх практичних психологів.

Ключові слова: етика, мораль, моральність, моральна особистість, цінності.

Kolpakchy Olena

Berdyansk State Pedagogical University

SCIENTIFIC-THEORETICAL STUDY OF PROBLEMS FORMING ETHICAL VALUES IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS

Summary. A scientific and theoretical analysis of the problem in formation of ethical values of professional activity in future practical psychologists is carried out. The problem of ethics in the work of a practical psychologist is considered. The work of a psychologist belongs to a kind of activity in which the ethical competence of a specialist is a significant component of professionalism, it contributes to the formation of holistic professional thinking, humanely affects the personality of a specialist and his client, social environment, that is, society as a whole. Formation of ethical values in the process of professional training is the foundation for further personal and professional development and improvement of the specialist. There is a difference between ethical ideals and the values of society and ethical professional norms. In this case, generally accepted ethical ideals directly affect the quality of assistance. In order to fulfill their professional duties, a practical psychologist needs both a serious professional education and personal readiness. In personal readiness for the activity of a psychologist, in addition to professional competence, two other aspects directly related to the implementation of moral norms in the process of work should be highlighted. This is the moral maturity of consciousness, integrity and moral reliability of the personality of a specialist. Moral maturity and integrity of the practical psychologist are the main qualities that give the possibility of providing psychological care at the universal level. The moral reliability of a person characterizes a specialist, from the standpoint of adherence to the relevant professional and ethical norms and principles in complex, unforeseen situations of interaction with people who have fallen into certain crisis situations and because of this are in a difficult mental state. The definition of such concepts as «ethics», «morality», «morality», «values» is given. The promising direction of further work is the experimental study of the problem of formation of ethical values of professional activity of future practical psychologists.

Keywords: ethics, morality, moral personality, values.

Постановка проблеми. Етичні принципи відіграють істотну роль у діяльності психолога, бо закріплюють права й відповідальність сторін, тип відносин. У сфері організації і реалізації психологічної допомоги існують різні документи (Етичний Кодекс професійної спільноти, правила поведінки), які регламентують діяльність психолога в різних областях практики, але, на нашу думку, відсутня єдина законодавча основа в практиці психологів. Варто зазначити, що спостерігається недолік в розробці і структуруванні норм, правил поведінки, моральних і етичних аспектів в роботі психолога при нестандартних ситуаціях. Часом фахівці працюють «як може», без урахування стандартів і етичних цінностей, що звичайно, негативно впливає на авторитет професії психолога в цілому [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні спостерігається помітне збільшення досліджень, присвячених вивченню психологічних аспектів загальнолюдських, професійних морально-етичних проблем. І вітчизняні, і закордонні автори активно звертаються до даної, у недалекому минулому суто ідеологічної теми (Г. Балл, О. Бондаренко, Ф. Василюк, Г. Васянович, Є. Носенко, В. Панок, В. Рибалко, А. Реан, В. Семиченко, В. Татенко, Н. Чепелева, І. Тимошук та ін.). В їх роботах розкриваються види професійно-етичних порушень, що спостерігаються в процесі діяльності практичних психологів, дається аналіз причин та механізмів виникнення відповідних викривлень професійної етики на рівні особистості.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми формування етичних цінностей профе-

сійної діяльності майбутніх практичних психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення психологічної служби в нашій країні за відсутності досвіду навчання фахівців для неї призвело до протиріччя між необхідністю підготовки та її якістю. Та справа не тільки в професійній підготовці: психолог у процесі своєї професійної діяльності повинен керуватися міркуваннями гуманності своєї місії, дотримуватися певних етичних норм.

Етика роботи практичного психолога ґрунтується на загальнолюдських моральних цінностях та на положеннях Конституції України, що захищають права людини. Етичні принципи та правила роботи психолога формують умови, за яких на перший план мають вийти професіоналізм, гуманність дій, повага тих людей, із якими фахівець працює.

Поки не існує жодної служби психологічної допомоги, у складі якої була б комісія з етики. До того ж в Україні практично немає наукових досліджень у галузі психологічної деонтології, і це призводить до непрофесійного застосування психологічних методів.

Підготовка майбутніх практичних психологів, яка сьогодні відбувається в масових масштабах, не супроводжується психологічним контролем розвитку професійної відповідальності, глибоким і всебічним аналізом ціннісно-орієнтаційної сфери особистості. Викладене вище свідчить про те, що назріла певна необхідність ввести в навчальний процес закладів, що готують практичних психологів, завдання формувати етичні цінності у студентів, забезпечивши для цього необхідні теоретичні та організаційно-методичні основи, створити психологічні умови для формування етичних цінностей професійної діяльності у студентів психологічних факультетів.

Робота психолога належить до такого виду діяльності, в якому етична компетентність фахівця є значимим компонентом професіоналізму, що сприяє формуванню цілісного професійного мислення, гуманно впливає на особистість фахівця, його клієнта, соціальне оточення, тобто на суспільство в цілому. Формування етичних цінностей у процесі професійної підготовки є підґрунтям для подальшого особистісного і професійного розвитку та вдосконалення фахівця.

Усвідомлення необхідності формування етичних цінностей майбутніх психологів, виділення основних підходів до окресленої проблеми призводить до аналізу змісту найбільш уживаних в цьому сенсі понять «етика», «мораль», «моральність».

Для формування етичного компоненту професійної діяльності психолога, значимим є розуміння сутності терміна «етика».

У останні десятиліття часто говориться про моральне банкрутство людини, про пріоритет економічних і технологічних цінностей над духовними. Частково це можна пояснити тим, що технічний розвиток відбувається активніше, ніж моральний прогрес. На наш погляд, сутність питання про моральність індивіда й суспільства полягає не в тому, щоб ці процеси протікали паралельно, а в тому, якою мірою людина здатна перетворити цивілізаційний прогрес на самороз-

виток. Іншими словами, основна проблема етики на сучасному етапі полягає не у «внутрішній моральності» як такої, а в усвідомленні людиною відповідальності за власні діяння як суб'єкта історичного розвитку.

Етика – одна з філософських наук, яка вивчає людину як суб'єкт моралі, як істоту моральну, здатну чинити відповідно до моральних законів. Етика описує і пояснює мораль, а також вчить моралі, яка вказує не на те, за якими правилами люди поведуться в тій чи іншій культурі, а те, як вони повинні поводитися [3]. Починаючи з античності, мораль розумілася як показник того, наскільки людина відповідальна за себе і власні вчинки [2].

Звернімося тепер до поняття «мораль». Мораль не має реальних форм, однак наявна в усіх аспектах процесів освіти, розвитку та виховання. Мораль – це універсальна суспільна форма взаємин людей, яка є умовою можливості цих відношень. Це єдина можлива умова взаємного співіснування, в якому людське буття виступає саме як людське. На психологічному рівні мораль являє собою систему соціально-психологічних, соціально значимих усвідомлених установок особистості або малої групи на цивілізоване спілкування та діяльність, яка може проявлятися у вигляді переконань, оцінок, самооцінок, спонукань, намірів, вчинків, ліній поведінки в суспільстві, контролю і самоконтролю у спілкуванні та діяльності людей. На життєво-побутовому рівні мораль являє собою сукупність особливостей усталеного порядку, звичок, звичаїв, стереотипів, традицій, громадських думок; групового тиску, санкцій, очікувань і багато іншого. Психологію моралі цікавлять ті аспекти діяльності та спілкування індивіда, що пов'язані з існуванням і функціонуванням норм, моральних принципів і правил. Тому предметом досліджень психології моралі є людина як:

– суб'єкт морального знання, тобто істота, що пізнає окремі моральні правила і морально оцінювану дійсність, яка відкриває нові правила;

– суб'єкт моральних переживань, тобто істота, в котрій певні моральні правила і об'єкти моральних оцінок викликають певні емоційно-мотиваційні процеси;

– суб'єкт моральної поведінки, тобто істота, що діє відповідно до певних моральних правил, або порушує їх, або ні;

– суб'єкт моральних відносин, тобто істота, яка посідає певну моральну позицію, має певний моральний статус.

Предмет моральної реальності та процеси встановлення з нею відношень знаходять відображення в свідомості суб'єкта. Свідомій рефлексії доступні також результати цих пізнавальних процесів і встановлення взаємин, тобто суб'єктивний образ моральної реальності. Ця сфера свідомих переживань, зміст якої складають моральне значення і моральні відносини, визначається моральною свідомістю. У роботах вітчизняних дослідників ми часто зустрічаємо визначення моралі як системи оцінок людських вчинків, як особливого феномена людського буття, що припускає здатність людини до розуміння розрізняти добро і зло у відповідності до їх реальної цінності. У традиційному розумінні мораль

виступає як жорстка система норм поведінки людини в суспільстві. Різниця від традиційного підхід до сутності моралі, представлений у роботах С. Анісімова, А. Архангельського А. Гусейнова, С. Дробницького, Ю. Смоленцева, А. Титаренко та інших. Автори розглядають мораль як спосіб духовного самовизначення людини, як автономну, іманентну, трансцендентну категорію. Така позиція не дозволяє розглядати мораль лише як форму суспільної свідомості, а швидше як властивість людської діяльності. Мораль, за словами С. Анісімова, є самостійною галуззю духовної діяльності людини. Ще один підхід у визначенні сутності моралі пропонує О. Горохова, визначаючи мораль як специфічну форму самореалізації морального самоствердження особистості [10].

Ми будемо дотримуватися точки зору, згідно з якою мораль – це спосіб духовного самовираження людини. Вона існує як регулятор людських відносин, поведінки і свідомості поряд із традицією, звичаєм, правом. Мораль є також внутрішнім суб'єктивним регулятором суспільного життя. Багато авторів, даючи визначення моралі, підкреслюють, що вона – насамперед внутрішній регулятор індивідуальної свідомості та поведінки, а не прямий результат тиску соціальних нормативів. Відповідно до способу буття мораль являє собою систему норм, принципів, цінностей, якими керуються люди у власній реальній поведінці. Моральні норми – це правила, зразки, які схвалюються, одночасно виступають як блага і приклад нормальної поведінки. У людини є моральні звички, коли моральні норми дотримуються автоматично. Однак звичок виявляється недостатньо, коли людина не знає, як вчинити краще. Наприклад, сказати тяжкохворому, що він здоровий, чи сказати правду. Чесність вимагає одного рішення, а милосердя – іншого. Тут включається моральна рефлексія, тобто роздум, зважування аргументів «за» і «проти». Якщо роздумувати ніколи, то включається моральна інтуїція, що сформувалася на основі попередніх роздумів і звичок. Мораль завжди існує і як переживання, і як живе почуття, яке примушує або радіти, або страждати [11].

Специфікою моралі є дія зсередини людської свідомості. Моральні норми повинні бути засвоєні і стати надбанням внутрішнього світу людини. Інші соціокультурні регулятори, наприклад звичаї, традиції, впливають на поведінку ззовні, без безпосередньої участі внутрішнього світу, без вільного вибору. Зовсім інша справа – мораль. Моральний вчинок, навіть досконалий на нерелексивному рівні моральної інтуїції, – це прояв власне особистості, висловлення її внутрішніх настанов і переконань. Однак переконання морально зрілої людини можуть не збігатися із загальноприйнятими уявленнями або навіть протистояти їм. Особистість сама усвідомлено їх обирає і несе за них повну відповідальність.

Моральні норми, якщо вони повністю внутрішньо засвоєні, не потребують зовнішнього контролю. У повному розумінні слова моральний лише той, хто з власної волі дотримується моральної поведінки незалежно від контролю з боку інших людей і думки тих, хто реалізує в поведінці власні моральні переконання [13].

Система моральної регуляції зазвичай включає норми, цінності, вищі цінності, ідеали, принципи і такий особливий елемент – сенс життя.

Норми – це веління, приписи, певні правила поведінки, мислення і переживання, які повинні бути притаманні людині. Можна сказати також, що це еталонні зразки загальноприйнятої дії по відношенню до світу. Норми не зводяться до визначення тільки зовнішньої лінії поведінки, а претендують на те, щоб унормувати внутрішній світ. У цьому сенсі нормою є не тільки гуманне поведіння, ввічливість, чесність, але й глибоке обурення жорстокістю, грубістю і брехнею, навіть якщо це обурення не завжди може знайти реальний вихід. Норми моралі наказують людині дотримуватися певного типу поведінки й уникати того, що їй суперечить. В абсолютній більшості випадків моральний кодекс складається не з прямих наказів, а із заборон: не убий, не кради, не роби іншому того, чого не бажаєш собі тощо. Моральні норми чітко й однозначно вказують, чого робити не можна і що засуджується за будь-яких обставин. Мораль насамперед формує абсолютні заборони і робить їх нормами поведінки, яких мають дотримуватися люди, якщо вони хочуть бути моральними. Норми моралі вказують межі, за якими поведінка перестає бути моральною і виявляється позаморальною (коли людина просто не знайома з нормами) або аморальною (норми ігноруються).

Що стосується позитивних норм-повелінь, то вони вимагають, по-перше, активності з боку суб'єкта моральності – людини, а по-друге, творчого тлумачення того, що значить бути розсудливим, порядним, милосердним тощо. Діапазон розуміння цих закликів дуже широкий. Тому моральні норми – це насамперед заборони і лише потім – позитивні заклики. Другим важливим компонентом моральної регуляції є цінності, тобто зміст, який затверджується в нормах. Коли говорять «будь чесний», мають на увазі, що чесність – це цінність, що важлива і значима для людей. Цінності це не просто зразки поведінки і ставлення до світу, а зразки, взяті в чистому вигляді, вичлененні як самостійне явище [11].

Аналіз спеціальної літератури дозволив побачити, що дефініція «цінності» трактується неоднозначно в різних науках. З точки зору етимології «цінності» – це те, що люди цінують, важливе, значиме. У працях С. Анісімова, А. Архангельського, В. Білски, Г. Гусейнова, С. Дробницького, В. Куніциної, Н. Фролова, Ш. Шварца цінності визначаються як елементи структури особистості, фактори детермінації, регулювання мотивації та дії особистості. Ш. Шварцем і У. Білски було теоретично обґрунтовано природу та функції цінностей, їх взаємозв'язки у структурі особистості. Цінності виступають як критерії, за якими людина вибудовує ставлення до світу, зокрема ставлення до самої себе (самоставлення) [14].

Цінності – це еталони, котрі служать орієнтиром дій людини. Беручи до уваги різні тлумачення поняття «цінності», ми вважаємо, що етичні цінності – це впорядковані поведінкові стандарти й еталони, що регулюють мотивацію і дії особистості, спрямовані на задоволення людських потреб, які дають уявлення про моральний ідеал.

Між нормами й цінностями, які тісно взаємопов'язані, існують наступні принципи відмінності:

1. Виконання норм схвалюється, у той час як слухіння цінностям викликає захоплення. Цінності змушують людину не просто дотримуватися еталону, а прагнути до вищого. Вони наділяють дійсність сенсом.

2. Норми завжди становлять певну систему, вони повинні виконуватися одночасно, інакше система виявиться суперечливою, практично неробочою. Цінності ж, навпаки, вибудовуються в ієрархію, тому люди нерідко жертвують одними цінностями заради інших (наприклад, розсудливістю заради свободи або гідністю заради справедливості).

3. Норми досить жорстко задають межі поведінки, тому про норму можна говорити, що вона або виконується, або ні. Цінності піддаються інтенсивній оцінці, оскільки вони пов'язані зі значимими смислами особистості та глибоко емоційні. Цінності не повністю переходять в норму, вони завжди щось більше, бо зберігають момент бажання (а не тільки обов'язку). Система норм є більш жорсткою і однозначною, ніж система цінностей, хоча протягом останніх півтора століть відбулося «розмивання» цілого ряду моральних норм, які тепер стали «м'якими», тобто припускають терпимість до відхилень. Це нормативне «пом'якшення» відбулося вслід за переоцінкою цінностей, бо норми завжди слідує за трансформаціями в тому ціннісному змісті, який вони виражають в імперативній формі [11]. Мораль сповнена абсолютно конкретними моральними цінностями, мінливими в кожен епоху в кожній людині.

У контексті нашого дослідження необхідно звернутися й до поняття «моральність»: її можна визначити як совість людини, що допомагає прийняти рішення в тих ситуаціях, коли не допомагають норми моралі. Моральність – це індивідуальна етична поведінка. Спираючись на дослідження О. Лобок і Г. Брандт [10], слід визнати, що моральна позиція людини, безумовно, виникає під впливом суспільства, але переломлюється через індивідуальний вибір цінностей. Отже, моральність – це індивідуальний пошук людиною індивідуальної лінії поведінки.

Моральність – це реальна дійсність, це активність індивіда, а в нашому випадку – майбутнього психолога, в оволодінні професійними й моральними принципами організації професійної діяльності, моральна здатність відкривати в професійній діяльності особистісний сенс, тобто моральність можна визначити як внутрішню кодифікацію норм взаємовідносин людини з суспільством [12].

Моральність не властива особистості від народження, а зароджується й розвивається в процесі соціалізації та індивідуалізації. Можна сказати, що моральність – це своєрідний еквівалент моралі, переломлений через власну моральну свідомість. Мораль і моральність можуть суперечити одна одній, та зближує їх те, що вони детерміновані соціально-історичною позицією індивіда. Таке трактування змісту терміна «моральність» зближує його з терміном «мораль», що розуміється як форма морального самоствердження осо-

бистості. Моральність можна розглядати як певну особистісну модифікацію моралі в процесі її особистісної переробки.

Сьогодні категорії «моральна поведінка», «моральна свідомість», «моральна особистість» вивчаються переважно в рамках філософії та етики, однак вони вимагають і психологічного аналізу, осмислення. Як вважає Н. Непомняща, у психології розрізняють поняття «моральність» – «мораль», пов'язані з розмежуванням галузей вивчення. Мораль, у тому числі й професійна, розглядається як сукупність норм, поведінки, взаємодії людей у соціумі. Моральність є власне психологічним суб'єктивним утворенням, в її основі лежать механізми ставлення людини до людини, ставлення до інших, що є визначальною основою моральності. Моральність і мораль можуть не тільки бути не тотожні, але й суперечити одна іншій [7]. Слово «моральний» розуміється як такий, що «має відношення до духовного» і визначає цілісність людської особистості, узгодженість її серця й розуму. У тлумачному словнику В. Даля написано: «моральний – протилежний тілесному, плотському; духовний, душевний».

Таким чином, у терміні «моральна особистість» закладено сенс сповнення людини вищими духовними цінностями та прийняття їх у ситуаціях морального вибору. У роботі фахівців, діяльність яких спрямована на допомогу іншим, етичні стандарти є надзвичайно високими: досить ознайомитися з етичними кодексами цих дисциплін, щоб не залишилося жодних сумнівів [4; 8; 9]. Середній же рівень особистої індивідуальної моральності фахівців, що навчаються чи вже працюють, може не відповідати цим стандартам. Це може стати причиною появи феномену подвійного етичного стандарту у фахівців-професіоналів [1]. Така людина на роботі дотримується одного етичного стандарту поведінки, а в особистому житті – іншого, набагато нижчого. На практиці тут можливі два варіанти перебігу подій. Перший – позитивний, коли високий етичний стандарт професії змушує людину особистісно розвиватися, «підтягуватися» до ідеалу, згладжувати внутрішній конфлікт подвійності. Другий полягає в тому, що етичні приписи кодексу можуть заучуватися фахівцем як система правил поведінки лише у професійній діяльності. При цьому виникає питання доцільності дотримання жорстких етичних професійних норм в умовах, близьких до стресу (екстремальних), що часто буває в роботі практичного психолога. Такий варіант може призводити до виникнення синдрому емоційного вигорання. Тоді цілком можливо, що правила кодексу будуть виконуватися в тій частині, яка не вимагає високих особистісних витрат, в ситуаціях зовнішнього контролю і зовсім не будуть виконуватися в екстремальних умовах; при наданні допомоги безоплатно; у ситуаціях спокуси «легко заробити гроші»; коли немає контролю з боку громадськості та коли фахівець залишається наодинці зі власною совістю.

Висновки. У цілому цю проблему можна сформулювати так: реально існує відмінність між етичними ідеалами та цінностями соціуму й етичними професійними нормами. При цьому загальноприйняті етичні ідеали в конкретному

співтоваристві безпосередньо впливають на якість надання допомоги. Для виконання своїх професійних обов'язків практичному психологу потрібна як досить серйозна професійна освіта, так і особистісна готовність [5]. Проблема подвійного етичного стандарту може негативно впливати на особистісну готовність фахівця до надання психологічної допомоги. В особистісній готовності до діяльності психолога, крім професійної компетентності, слід виділити ще два аспекти, безпосередньо пов'язаних з реалізацією моральних норм у процесі роботи. Це моральна зрілість свідомості (самосвідомості), цілісність і моральна надійність особистості фахівця. Моральна зрілість і цілісність особистості практичного психолога є основними якостями, які забезпечують можливість надання психологічної допомоги на загальнолюдському рівні. Моральна надійність особистості характеризує фахівця, з позицій до-

тримання відповідних професійно-етичних норм і принципів у складних, непередбачених ситуаціях взаємодії з людьми, котрі потрапили в певні кризові ситуації і через це знаходяться у важкому психічному стані. Моральна надійність потрібна наприклад, коли доводиться зазнавати непередбачених труднощів, пов'язаних із незапланованим подовженням робочого дня або виконанням послуг понад плату, з необхідністю особистої участі у вирішенні проблем клієнта.

Таким чином, ми знайшли в поняттях «етика», «мораль», «моральність» те спільне, що дозволить нам говорити про процес формування етичних цінностей майбутнього психолога у процесі професійної освіти, а саме: етика – це «філософська рефлексія над нашими думками» [10]; мораль – це спосіб духовного самовизначення; моральність – це активність індивіда у виборі своєї моральної позиції.

Список літератури:

1. Веселова Е.К. Психологическая деонтология: мировоззрение и нравственность. С.-Петербург. ун-т, 2002. 316 с.
2. Гильдебранд фон Д. Этика. Алетея, 2001. 566 с.
3. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Этика. Москва 1998. 470 с.
4. Етичний кодекс психолога. Тернопіль, 1996. 16 с.
5. Кораблина Е.П. Психологические аспекты готовности к помогающей деятельности. *Психологические проблемы самореализации личности* / под ред. Л.А. Коростылевой. 2002. Вып. 6. С. 174–199.
6. Мяготин А.В. Профессиональная этика: современные ценности и смыслы. *Ценности и смыслы*. 2011. № 2. С. 74–80.
7. Непомнящая Н.И. Психодиагностика личности. Москва, 2001. 192 с.
8. Профессионально-этический кодекс членов Межрегиональной Ассоциации работников социальных служб. *Бюллетень психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы*. 2000. № 2.
9. Профессиональный кодекс этики для психологов. Бонн, ФРГ. *Вопросы психологии*. 1990. № 6. С. 148–154.
10. Словарь по этике / под ред. И.С. Кона. Москва, 1981. 430 с.
11. Филатова О.Г. Этика. Конспект лекцій. 2000. 61 с.
12. *Философский энциклопедический словарь* / ред. кол.: С.С. Аверинцев и др., 1989. 815 с.
13. Шрейдер Ю.А. Этика. Введение в предмет. Москва, 1998.
14. Яницкий М.С. Психологические факторы и механизмы развития ценностных ориентации личности: автореф. дисс. ... докт. психол. наук: Новосибирск, 2000. 20 с.

References:

1. Veselova E.K. (2002). Psihologicheskaya deontologiya: mirovozzrenie i нравstvennost. S.-Peterb. un-t, 316 p. (in Russian)
2. Gildebrand fon D. (2001). Etika. Aleteya, 566 p.
3. Guseynov A.A., Apresyan R.G. (1998). Etika. Moskva. 470 p.
4. Etichniy kodeks psihologa (1996). Ternopil, 16 p.
5. Korablina E.P. (2002). Psihologicheskie aspekty gotovnosti k pomagayuschey deyatel'nosti. Psihologicheskie problemy samorealizatsii lichnosti / pod red. L.A. Korostyilevoy, no 6, pp. 174–199.
6. Myagotin A.V. (2011) Professionalnaya etika: sovremennyye tsennosti i smyisly. *Tsennosti i smyisly*, no 2, pp. 74–80.
7. Nepomnyaschaya N.I. (2001). Psihodiagnostika lichnosti. Moskva, 192 p.
8. Professionalno-eticheskiy kodeks chlenov Mezhhregionalnoy Assotsiatsii rabotnikov sotsialnykh sluzhbb. *Byulleten psihosotsialnoy i korrektsionno-reabilitatsionnoy raboty*. 2000, № 2.
9. Professionalniy kodeks etiki dlya psihologov. Bonn, FRG. (1990). *Voprosy psihologii*, no 6, pp. 148–154.
10. Slovar po etike (1981) / pod red. I.S. Kona. Moskva, 430 p.
11. Filatova O.G. (2000). Etika. Konspekt lektsiy, 61 p.
12. *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* (1989) / red. kol.: S.S. Averintsev i dr., 815 p.
13. Shreyder Yu.A. (1998). Etika. Vvedenie v predmet. Moskva.
14. Yanitskiy M.S. (2000). Psihologicheskie faktory i mehanizmy razvitiya tsennostnykh orientatsii lichnosti: avtoref. diss. ... dokt. psihol. nauk: Novosibirsk, 20 p.